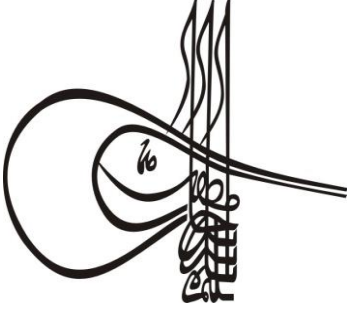

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/35, p. 477-486

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12397>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

This article was checked by iThenticate.

KURTUBİ TEFSİRİNDE İŞARİ /TASAVVUFİ YORUMLAR*

Ahmet GÜL**

ÖZET

Tevil geleneği içerisinde değerlendirilebilecek olan işari tefsir sufilere yaygın olarak kullandıkları yorum araçlarındandır. Kendisine irfani tevil sınırlarında yer bulan işari tevil, lafızların manaya delaleti cihetine dayandırılmaktadır. Manaya delalet eden lafzi olmayan unsurlar arasında yer alan işaret, lafza tercüman olan ve insanlar arasında anlaşmayı sağlayan hususlardandır. Soyut veya somut özellikleri haiz olabilen işaret, aynı anda birçok anlama gelebilmektedir. Bu yönler lafza taşındığında işaretin sahip olduğu çok anlamlılık ve kapalılık zahiri anlamın ötesinde bir mananın varlığını ortaya koymaktadır. Böylece lafız ve işaret ettiği anlam, kelimenin zahiri anlamının dışına taşarak ona ek veya lafzın ibaresinin dışında bir mana yüklemektedir. Nitekim işari tefsir ve yorumlar ayetlerin işaret ettiği anlam üzerinde fikir yürütme ameliyesine dayanmakta; ayetlerin zahirinde yer alan işaretlerden veya zahiren görülüp hissedilemeyen batını işaretlerden yola çıkarak işari manaya ulaşmaya çalışmaktadır.

Tefsir, hadis ve fıkıh alanlarında şöhret bulan âlimlerden olan Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubi, *el-Cami li Ahkami'l-Kur'an* adlı tefsirinde işari tefsirlere de yer vermekte ve zühd, velayet, keramet, vecd, sema ve fütüvvet gibi bazı tasavvufi/işari kavramlara yönelik görüş ve değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu makalede Kurtubi'nin tefsirinde yer verdiği işari yorumlar ele alınacak, makale sınırlarında konu incelenecektir.

Anahtar Kavramlar: Kurtubi, işari/tasavvufi tefsir, zühd, velayet.

* Bu çalışma, 18-24 Eylül 2017'de Endülüs'te düzenlenen USOS Endülüs 2017 Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan Kurtubi Tefsirinde İşari /Tasavvufi Yorumlar başlıklı tebliğin makaleye dönüştürülmüş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir ABD, El-mek: agul_47@hotmail.com

ISHARI/SUFI INTERPRETATIONS IN AL-QURTUBI'S TAFSIR

ABSTRACT

Ishari tafsir tradition which can be evaluated within the ta'wil tradition is one of the means of interpretation widely used by Sufis. Ishari tafsir, found on the boundaries of the 'irfani ta'wil, is based on the notion of the indication of the wording to its meaning. Isharah (sign), of the indicator to meaning but non-verbal elements is one of subjects, interpreting the wording and the means by which people can communicate. The sign, which may have abstract or concrete characteristics, may have many meanings at the same time. When these meanings is applied to wording, the polysemy and closure which the wording possesses, reveals the existence of a meaning beyond the apparent one. Thus, the wording and the meaning it signs overflow outside of the apparent meaning and attribute a new meaning which is additional or beyond the wording to it. Indeed, ishari tafsir and interpretations are based on the process of expressing opinion on the meaning which the verses signal and they endeavor to reach the ishari meaning by coming out from the signs in the apparent or from the inner signs that cannot be apparently seen and felt.

Abu Abdillah Muhammad b. Ahmad al-Qurtubi, one of famous scholars in the fields of tafsir, hadith and fiqh, gives also place to ishari interpretations and makes comments and evaluations on a number of sufi/ishari concepts suchs as zuhd, walayah, karamah, wacd, sama, futuwah in his tafsir titled al-Jami li Ahkam al-Quran. In this paper the ishari interpretations in al-Qurtubi's tafsir will be discussed and the topic will be examined at the limits of the paper.

STRUCTURED ABSTRACT

Sufi / ishari tafsir is a tafsir, taking its legitimacy from the Book and Sunnah. The ishari tafsir school which developed in the historical process, became systematized with the zuhd movement in the second and third generation of muslims. The most important representative of this movement is Sahl b. Abdillah al-Tustari to whom a tafsir attributed.

In his commentary, al-Qurtubi makes his references on sufism from his teachers, Abu al-Abbas al-Qurtubi and Abu Muhammad Abdulmu'ti al-Lahmi. Therefore it is possible to see them as his masters of sufism. Al-Qurtubi evaluates every topic according to the Qur'an and Sunnah. In the moral topics, he reveals and encourages the correct and moderate path of salaf (predecessor) as well as he evaluates the topics of ikhlas, taqwa, wara and zuhd in the face of these measurements.

Irfani / sufi tafsir is divided into nadhari (theoretical) and ishari ones. Nadhari tafsir is to interpret the Qur'an in terms of certain theories, political and philosophical views, spiritual conditions and mashrabs (characters). In his tafsir, al-Qurtubi gives examples for nadhari tafsirs over the claims of the Batinis (esoteric/mystics) and criticizes them.

Turkish Studies

Ishari tafsir is defined as a) non-verbally notification of the aim to other, b) the point which cannot be expressed by word and c) the meaning which is so secret as to be understood by means of the knowledge and intuition obtained through inspiration and discovery. Sufis claim to have reached the *ladunni* (mysteriously imparted by God) knowledge in consequence of worship and asceticism. Since this knowledge is not available for all human beings to bear, Sufis have described this knowledge born to their hearts through a secret style or signs. Therefore, sufi tafsir is also called as *ishari* one.

Al-Qurtubi attributes the validity conditions of *ishari tawil* (commentary) not to disagree with the apparent meaning and the acceptance of the interpretation to be appropriate for this principal. He evaluates *ishari* commentary according to the *bayani tawil* system and includes that in his commentary with examples.

Al-Qurtubi, in his tafsir, includes the concepts such as *zuhd*, *walayah* and *karamah* which have an important place in sufi tafsir. In sufism, *zuhd* means to keep away from *masiwa* (everything except God) and gossip which prevent to be with Allah and not to place them in the heart. He explains this topic in the interpretation of the verses 73: 8 and 3: 14. He also talked about the topic of *walayah* in sufism. As it is known, the *wali* (fellow) is defined as a believer, living on Islam, keeping on obeying Allah, avoiding bans and his carnal desires, and made valuable and superior in the presence of Allah.

In his tafsir, al-Qurtubi discusses the topic of *walayah* (fellowship) in the context of Moses-Khidr story. He declares a) that there is a disagreement on whether a *wali* can know he/she is so or not and b) that according to opponents, this person should evaluate his/her extraordinary situations with the fear for that they might be a devilish *makr* (trap) and c) that it is not clear to affirm they are not of *makr* and *istidraj*. *Wali* should live on a state of *khawf* (fear), a condition of his *walayah*, until he/she gives up the ghost. Thus, al-Qurtubi disagrees with the claimers that *walayah* is for those who live in an ascetic, poor and propertyless life and he argues that those who live complying with the Book and Sunnah are able to be *wali*.

Karamah was defined as extraordinary event that is shown by a *wali*, not pretending prophecy. *Karamah* is, like miracle, an extraordinary event which is not explained by natural rules. It is not different in essence from miracle but in form of occurrence. Miracle is performed by the prophets but *karamah* does by *wali*, sincerely depending on them. Al-Qurtubi states that *karamahs* of the *walis* are true because of the indication of the authentic narrations and some verse, when he interprets the story of Moses and Khidr and argues that only the disbelievers, innovators and *fasiqs* deny the existence of *karamahs*.

Having rich material from various disciplines in his tafsir, al-Qurtubi not only benefits from the *ishari* tafsir tradition in places but also he rejects and criticizes the sufi behaviors and interpretations, not complying with the Book and Sunnah.

Keywords: al-Qurtubi, *ishari*/sufi tafsir, *zuhd*, *walayah*

Tasavvufi/ işari tefsir, meşruyetini kitab ve sünnetten alan bir tefsirdir (Ateş,1998: s.27-28; Gördük, İstanbul 2013: s.70). Tarihsel süreçte kendini sürekli besleyen, geliştiren, ekolleşen işari tefsir okulu tabiun ve tebeu't-tabiin döneminde gelişen zühd hareketiyle birlikte sistemleşmiştir. Bu hareketin en önemli temsilcisi Sehl b. Abdillâh et-Tusterî'dir. Ona atfedilen bir tefsir bulunmaktadır (ez-Zehebi, Kahire Trs: II,261; Ateş,1998: s.63). Hicri dördüncü asırda büyük bir atılım gerçekleştiren işari tefsir, irfani te'vil kategorisinde yazılan eserlerle çığır açmıştır. Ebu Abdurrahman Muhammed b. Huseyn es-Sulemi, Ebu İshak Ahmed.b. Muhammed es-Sa'lebi bu konuda eser veren sufilerdendir. Sulemi'nin *Hakaiku't-Tefsir*, Sa'lebi'nin *el-Keşf ve'l-Beyan* adlı tefsirleri işari tefsirin önemli kaynakları arasında yer almaktadır (Ateş,1998: s.91,95).

Tefsir, hadis ve fıkıh alanında şöhret bulan alimlerimizden olan Kurtubi İspanya'nın sınırlarında yer alan Kurtuba (Cordoba) şehrinde dünyaya gelmiştir. Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmayan Kurtubi'nin 1236, Muvahhidler döneminde (542/1172- 663/1236) 585-595 yılları arasında (el-Kasbi, Beyrut: Trs: s.8) veya 600 yılında (Gülşen, Sakarya Üni, SBE, 2002:s.17), hicri 6.yüzyılın sonu ile 7. yılın başlarında doğduğu tahmin edilmektedir (Bel'am, Beyrut 1998:s.85-86). Orta halli, ziraatle uğraşan bir ailenin çocuğu olan Kurtubi'nin (Kurtubi, Beyrut 1425h:s.28) babası, bir baskın sonucu şehit edilmiştir (Kurtubi, Beyrut 2006:II,412-413). Gençlik yıllarında ilimle hemhal olan Kurtubi, memleketinde hayatını sürdürmüş, İspanyolların Endelus'ü ele geçirmesiyle 633/1236 yılı civarında Mısır'a hicret etmiştir (Bel'am, Beyrut 1998: s.89). Burada bazı alimlerle görüşmüş, ilim tahsil etmiştir. Said bölgesindeki Hasib'e yerleşmiş ve ömrünün sonuna kadar burada yaşamıştır. Tefsirini burada yazmıştır. 9 Şevval 671/29 Nisan 1273 yılında vefat eden Kurtubi, Munyetu Beni Hasib şehrinde defnedilmiştir (Bel'am, Beyrut 1998:s.96; el-Kasbi, Beyrut: Trs: s.21-31).

70 veya 80 yıllık ömründe erdemli bir hayat sürmeye çalışan Kurtubi, gerek *et-Tezkire* gerekse *Kam'u'l-Hırs bi'z-Zühd* adlı eserlerinde kanaat, zühd ve takva gibi faziletleri tavsiye etmiştir. Onun hayatı hakkında bilgi veren kaynaklar fazileti hakkında ittifak içerisindedirler. Ömrünü ilme adayan, zamanını ilim, ibadet ve tasnife vakfeden Kurtubi'nin, zühd, takva ve vera sahibi olduğu bildirilmektedir. Tefsirinde bu özelliklerini görmek mümkündür. "*Rabbın meleklerle "Ben yeryüzünde bir halife var edeceğim" demişti; melekler, "Orada bozgunculuk yapacak, kanlar akıtacak birini mi var edeceksin? Oysa biz Seni överek yüceltiyor ve Seni devamlı takdis ediyoruz" dediler; Allah "Ben şüphesiz sizin bilmediklerinizi bilirim" dedi*" (Bakara, 2/30) ayetinin tefsirinde sorulan bir sorunun cevabını bilmeyen kişinin meleklerle, peygamberlere ve ilim adamlarına uyarak "ben bilmiyorum" cevabı vermesi gerektiğini ifade ettikten sonra kişinin bu fazileten nasibdar olmaması durumunda toplumsal yozlaşmanın kaçınılmazlığını şu şekilde dile getirmektedir: "Kendileri sapıttıkları gibi başkalarını da saptırırlar (Kurtubi, Beyrut 2006:I,425-427)."

Kurtubi, tefsirinde tasavvuf ile ilgili nakillerini hocaları Ebu'l-Abbâs el-Kurtubi ve Ebu Muhammed Abdulmu'ti el-Lahmi'den yapmıştır. Dolayısıyla onları tasavvuftaki üstatları olarak görmek mümkündür (el-Mehdi, Kahire 2007: s.114). Kurtubi her şeyi Kur'an ve sünnet mi'yarına vurmuştur. Ahlaki konularda selefin doğru ve mutedil yolunu ortaya koymuş ve ona teşvik ederek, ihlas, takva, vera, zühd konularını belirtilen ölçüler muvacehesinde değerlendirmiştir. Bu konudaki görüşlerine ileride yer verilecektir.

Kurtubi, tefsirinde ahlaka ve tasavvufa dair eserlerden de yararlanmıştır. Tasavvufa fıkıh ilminin ruhu ile dalmış, akidevi konulara Eş'arilik dairesinde yorum getirmiştir. Sufi görüşlerini bu sağlam zeminler üzerine inşa etmiştir (el-Mehdi, Kahire 2007: s.119).

Kurtubi, tefsirinde tasavvufi/işari yorumlara yer vermiştir. Bilindiği üzere tasavvufi tefsir nazari ve işari tefsir olarak ele alınmaktadır. Kurtubi'nin tefsirinde ele aldığı işari yorumlara örnekler vermeden önce bu tefsir hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

1.Nazari Sufi Tefsir

Nazari tefsir, Kur'an'ı birtakım nazariyelere, siyasi ve felsefi görüşlere, manevi hal ve meşreplere uygun şekilde yorumlamaktır (ez-Zehebi, Kahire Trs: II,252). Sufi nazariyesini ispat etmek için ayeti delil olarak getirmesi kolay bir iş değildir. Teoriler bazen dinin özüne ve akla aykırı olabilir. Sufi nazariyelerini ispat etmek için zorlama yorumlara giderek onları, Kur'an'a söyletmeye çalışmaktadır. Bunun başlıca temsilcisi Muhyiddin İbn Arabi'dir. İbn Arabi, *"Allah, suyu, acı ve tatlı iki denizi birbirine kavuşmamak üzere salıvermiştir. Aralarında bir engel vardır; birbirinin sınırını aşamazlar"* (Rahman,55/19-20) ayetini yorumlarken salıverilen iki denizin, cismani heyula olan acı tuzlu su olduğunu, tatlı suyun da soyut ruh denizi olduğunu, ikisinin insan bedeninde karşılaştıklarını, aralarındaki engelin saf ruhun letafet ve nezahetinde olmayan aynı zamanda heyulani kesafet ve çoklukta olmayan hayvani ruh olduğunu; bunların birbirine karışmak için sınırları aşamayacağını, ne beden ruh olmak ne de ruhun beden olmak için maddi olarak değişime gidemeyeceği (İbn Arabi, yy Trs:II/279-280). şeklinde yorumlamaktadır.

Bâtınilerin bilgi nazariyesini eleştiren Kurtubi tefsirinde buna da yer vermiştir.

"Rabbimiz! Bizi doğru yola erdirdikten sonra kalblerimizi eğriltme, katından bize rahmet bağışla; şüphesiz Sen sonsuz bağışta bulunansın (Al-İmran, 3/8)" ayetinin tefsirinde Kurtubi cahil mutasavvıf ve zındıkları eleştirerek şunları aktarmaktadır: "Cahil mutasavvıf ve zındık batıniler bu ve benzeri ayetlere sarılarak şunu söyleyebilirler: İlim herhangi bir çaba göstermeden doğrudan kişiye Allah'ın lütfudur, kitapları ve sayfaları incelemek bir perdedir. Bu kabul edilemez bir husustur. Nitekim ayette kastedilen şudur: Rahmetinden bize lütfet, zira rahmet zati sıfatlara racidir; lütf ile ilgili bir tasavvuru barındırmaz (Kurtubi, Beyrut 2006: V,32-33)."

2.İşari/Tasavvufi Tefsir

İşari tefsirin kökünden türeyen işari kelimesi işaret kelimesiyle aynı kökten gelmektedir. İşaret "bir nesneyi göstermek, bir manayı üstü kapalı ifade etmek bir şeyi dolaylı ve kinayeli bir sözle anlatmak (İbn Manzur, Beyrut 1999: VII, 231; Rağıb el-İsfahani, Beyrut Trs: s.270)" anlamlarına gelmektedir. İstilahta "maksadı söz vasıtası olmadan başkasına bildirme; ibareyle dile getirilemeyen husus, ilham ve keşf gibi yollarla elde edilmiş bilgi ve sezgi sayesinde anlaşılabilir kadar gizli olan mana şeklinde tanımlanmaktadır (Serrac, Mısır Trs: s.294-296; Kelabazi, Kahire 1994: s.61)." Buna göre, keşf ve ilhamla Kur'an ayetlerinin bir kısmının veya tamamının yorumlandığı tefsirler işari(remzi) tefsir adını almaktadır. Başka bir tanıma göre işari tefsir: "Yalnız suluk erbabına açılan bir takım gizli anlamlar ve işaretlerle aracılığıyla Kur'an'ı açıklamak (ez-Zehebi, Kahire Trs: II/261); ayetin veya surenin umumi anlamının işaretine bağlı olan ve zahiri manaya delaleti olan, dine muhalif olmayan, tefsirdir" (er-Rumi, Beyrut 1997: I/408). Tanımlardan anlaşılacağı üzere bu tefsir çeşidi sufinin bulunduğu makamdan dolayı kalbine doğan ilham ve işaretlere dayanan; ama şahsi fikirlerine bağlı olmayan tefsirdir.

İşari tefsirin meşruiyetine dair birçok delil serdedilmiştir. "Bunlar arasında فَمَا لِهَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا Bunlara ne oluyor ki, hiçbir sözü anlamaya yanaşmıyorlar?(Nisa, 4/78); وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan etti (Lokman, 31/20) ayetleri bulunmaktadır. Kur'an'da zahir ve batın nimetlerden açıkça bahsetmiş; Kur'an'ın ilk muhatabı Arapçayı bilen Arapların zahiri anlamama ihtimali bulunmadığı için de onların batını anlamı anlamadıklarından söz ederek "hiçbir sözü anlamıyorlar" anlamında onları itab ettiği görülmektedir (Serrac, Mısır Trs: s.294-296; Uludağ, İstanbul 2001: XXIII,425). Başka bir deyişle onlar ayeti literal okumaya tabi tutup dış manayı anlıyor, iç(batını) anlamına nüfuz edemiyorlardı. Bu yüzden اَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ "Hiç mi Kur'an'ı düşünmüyorlar? (Nisa, 4/82)" ayetiyle onları uyarmıştır. Tasavvuf ehli bunun, Kur'an'ın batını manayı düşünmeyi emrettiğinin açık kanıtı

olduğunu savunmaktadırlar (Demirci, İstanbul 2006: s.212.). Mutasavvıflar Hz. Peygamberin işari tefsire dikkat çektiğini belirterek “Eğer siz benim bildiklerimi bilseydiniz, çok ağlar, az gülerdiniz (Buhari, el-Kusuf.2; en-Nikah,107; er-Rikak,28; Muslim, el-Kusuf, 1; en-Nesai, el-Kusuf, 11.) hadisinin buna işaret ettiğini ifade etmektedirler. Zira Hz. Peygamberin işaret ettiği zahir bir ilim olsaydı sahabiler “Senin bildiğini biz de biliyoruz” derlerdi. Böyle bir şey söylememeleri zahirin ötesinde bir ilmi kastettiğinin kanıtıdır (Serrac, Mısır Trs: s.159).

İşari tefsirin makbul addedilmesinin birtakım şartları vardır. Bunlar, batını mananın zahiri manaya ters düşmemesi, batını mananın doğruluğunu destekleyecek başka bir nassın olması, ileri sürülen manaya muhalif şer’i bir delilin bulunmaması, ileri sürülen mananın tek mana olduğunun iddia edilmemesidir(eş-Şatıbi, Suudi Arabistan1997: IV, 232; Ateş,1998: s.21; Şimşek, İstanbul 2016: s.166).

Sufiler ibadet ve riyazetten sonra ledunni ilme ulaştıklarını iddia etmektedirler. Bu bilgiyi herkesin hazmetme imkânı olmadığından, sufiler kalplerine doğan bu bilgiyi kapalı bir üslup veya remizler aracılığıyla anlatmışlardır. Yaptıkları bu tefsire işaret adını vermişlerdir. Bu yüzden tasavvufi tefsire işari tefsir denilmektedir (Cerrahoğlu, Ankara 2014: s.435.)

Tasavvuf literatüründe metnin gizli anlamının ortaya çıkarılması ameliyesi yorumun serbestlik derecesine göre *işaret*, *istinbat*, *itibar* gibi kelimelerle ifade edilmekte; bu yollarla ulaşılan manaya *hakikat*, *latife*, *sır* gibi istilahlar kullanılmaktadır (Uludağ, İstanbul 2001: XXIII,424).

Tasavvufi yorum geleneğinin en temel kavramı olan işare(t) ibarenin karşılığı olup terminolojideki batına denk düşmektedir. İşaret batını temsil vasfıyla ilahi dili temsil ederken; zahir ibarenin ve beşerî dilin imkanlarıyla elde edilen sınırlı anlam dünyasını temsil etmektedir (Öztürk, İstanbul 2011: s.143).

Kurtubi işari tefsirlerden kimisini tevilin şartlarını taşımadığı gerekçesiyle reddeder. Örneğin: “*Talut ordusuyla birlikte ayrıldıktan sonra, "Doğrusu Allah sizi bir ırmakla deneyecektir, ondan içen benden değildir, onu tatmayan eliyle sadece bir avuç avuçlayan müstesna şüphesiz bendendir" dedi. Onlardan pek azı hariç, sudan içtiler. Kendisi ve kendisiyle olan inananlar ırmağı geçince, "Bugün Calut ve ordusuna karşı koyacak gücümüz yok" dediler. Kendilerinin Allah'a kavuşacağını bilenler ise: "Nice az topluluk çok topluluğa Allah'ın izniyle üstün gelmiştir, Allah sabredenlerle beraberdir" dediler (Bakara, 2/249) ayetini sufilerden kimilerinin şöyle yorumladıklarını nakletmektedir: Bu ayet Allah'ın dünya hayatına dair verdiği bir örnektir. Dünyayı nehre benzetmiş, içen kişiyi de dünya hayatına dalana; Onu içmeyen kişi dünyayı terk eden zahid kimseye, bir avuç su yudumlayanı da ihtiyacı kadarını dünyadan alan kişiye benzetmiştir. Bu tevilde tahrif olmasaydı ve zahir anlamının dışına çıkmasaydı güzel bir tevil olurdu. Fakat bu yorum başka delillerle sahihtir (Kurtubi, Beyrut 2006: IV, 239-240)."*

Görüldüğü gibi Kurtubi, işari tevilin sıhhat şartını, zahiri anlama ters düşmeyecek şekilde olmasına, yorumun kabulünü bu esasa uygun olmaya bağlamaktadır.

Kurtubi, işari yorumu, beyani tevil sistemin mihengine vurmuştur. Örneğin;

“*İbrahim: "Rabbim! Ölülerini nasıl dirilttiğini bana göster" dediğinde, "İnanmıyor musun?" deyince de, "Hayır öyle değil, fakat kalbim iyice kansın" demişti. "Öyleyse dört çeşit kuş al, onları kendine alıştır, sonra onları parçalayıp her dağın üzerine bir parça koy, sonra onları çağır; koşarak sana gelirler. O halde Allah'ın güçlü ve hikmet sahibi olduğunu bil (Bakara 2/260.) "* ayetini tefsir eden bazı sufilerin ayette aktarılan “*Rabbim ölülerini nasıl dirilttiğini göster*” ifadesini, “Hz. İbrahim, bu sözüyle kalplerin nasıl diriltileceğini kast etmiştir” şeklinde yorumlamalarının, fasit ve merdud olduğunu bildirmiştir. Zira ayetin siyak ve sibakı bu manayı doğrulayacak herhangi bir veriye sahip değildir Kurtubi, Beyrut 2006: IV, 312-313).”

3.Kurtubi Tesirinde İşari Tefsir Örnekleri

Kurtubi'nin tefsirinde tasavvuf ehline önemli görülen bazı kavramlarla ilgili işari örneklerden bazıları şöyledir.

3.1 Zühhd (زهد)

Z-h-d kökünden türeyen زهد zühhd kelimesi sözlükte “bir şeye rağbet etmemek, yüz çevirmek, ilgisiz kalmak ve terk etmek (İbn Manzur, Beyrut 1999: V, 95) gibi anlamlara gelmektedir. İstilahtan olarak Allah'la olmayı önleyen her türlü masiva ve kıylu kalden uzak durmak ve kalpte onlara yer vermemektir (Kuşeyri, Kahire 1989: s.220).

Zühhd kelimesi Kur'an'da Yusuf kıssasının anlatıldığı yerde şöyle geçmektedir: “*Onu yanlarında alıkoymak istemedikleri için ucuz bir fiyata, birkaç dirheme sattılar* (Yusuf, 12/ 20).” Ayette geçen الزاهدین ticaret malına rağbet göstermemek anlamındadır. Bunu tasavvuftaki zühhd ile ilintilemek zordur. Kur'an'da zühhdü çağrıştıran veya zühhdü ifade eden “sadece Allah'a yönelmek, dünya ve içindekilerden yüz çevirmek anlamında تبتل tebettul (Muzzemmil, 73/8) ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca dünya ve ahiret arasında seçim yapma mecburiyeti hasıl olduğunda ahiret hayatının tercih edilmesi istenmiş aksi davranışta bulunanlar kınanmıştır. Ayette şöyle buyrulmaktadır: “*Dünya hayatını ahirete tercih edenler, Allah yolundan alıkoyanlar ve onun eğriliğini isteyenler var ya, işte onlar (haktan) uzak bir sapıklık içindedirler* (İbrahim, 14/3).” Birçok ayette dikkatler fani dünyadan ahirete çevrilmektedir (Bkz.Ra'd, 13/26, Ankebut, 29/64). Bu ve benzeri ayetlerde anlatılanlar kimilerini ahiret yurdunu daha çok istemek için daha yoğun bir çabaya girmiş, zühhd hayatına teksif olmuşlardır.

Kurtubi, Muzzemil Suresinin “*Rabbinin adını an. Bütün varlığıyla O'na yönel* (Muzzemmil, 73/8)” ayetini tefsir ederken, tebettul kelimesinin elini eteğini dünyadan çekmek, kendini ibadete adayıp, ruhban hayatı sürmek anlamlarını kaydettikten sonra sufilerin halka karışmaktansa uzlete çekilmeyi, evlenmektense bekar kalmayı tercih eden yaklaşımlarını redderek, ayette kastedilenin bütün varlığıyla Allaha ibadet etmek, putlardan yüz çevirmek, Allah'tan gayrısına ibadet etmemek olduğunu, sünnette tebettulun (ruhbanlık) yasaklandığını bildirmiştir (Kurtubi, Beyrut 2006: XX, 333-334). Görüldüğü üzere Kurtubi, sufilerin zahidane bir hayat sürme adına peygamberin sünnetlerini terk etmelerini doğru bulmamış; bu konuda sünnete uymanın gerekliliğini ortaya koymuştur. Zira ayeti literal bir okumaya tabi tutan sufiler ayetin ifade ettiği husustan uzaklaşmışlardır.

Zahid gibi bir hayat yaşadığı ifade edilen Kurtubi Kur'an ve sünnete uygun zühhd anlayışı doğrultusunda dünyevi zenginlik ve şatafatı reddetmiştir. Nitekim “*Nefsani arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, salma atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere karşı düşkünlük insanlara çekici kılındı. Bunlar, dünya hayatının geçici menfaatleridir. Halbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır* (Al-i İmran, 3/14)” ayetini tefsir ederken ayette geçen dünya metallerinin kendilerinden faydalanılmak için yaratıldığını, gelip geçici olduğu şeklinde yorumlarken; burada dünyaya zühhd ile bakmaya ve ahiret için çalışmaya teşvik olduğunu aktarmaktadır (Kurtubi, Beyrut 2006: V, 56).

Netice itibarıyla Kurtubi, zühhdün Kur'an ve sünnet çizgisinde yaşam sürmek olduğu, dünyanın geçici metasına kanmanın fani olanı baki olan tercih etmek olduğunu ortaya koymaktadır.

3.2 Velayet (ولاية)

Velayet ولاية kelimesi, sevmek, yakın olmak, yardım etmek anlamındaki ولی (vela) kelimesinden türemiştir (Rağib el -İsfahani, Beyrut Trs: s.533). Veli kelimesi de bu kökten türemiştir. Kur'an'da veli kelimesi birçok ayette geçmektedir. Ayetlerde, dost, arkadaş efendi, köle, seven (Bkz.

Bakara, 2/107,257; Al-i İmran, 3/68; En'am, 6/51; Şura, 42/31.) anlamlarında kullanılan veli "Allah'a karşı ibadet ve taati tam olarak yerine getiren kimse(el-Hıfni, , Beyrut 1987: s.26), yaşayışı ve davranışları İslam üzerine olan, Allah'a itaat etmeye devam eden, yasaklardan kaçınan, nefsanî isteklerine dalmaktan uzak duran, Allah katında değerli ve üstün kılınmış mü'min (el-Mahalli, Beyrut 2005: II, 441)" olarak tarif edilmektedir Veli olabilmek için mezkûr taat ve ibadet sıfatlarının kişide tam manasıyla gerçekleşmesi gerekmektedir (Kuşeyri, Kahire Trs: I,79). Veli günahlardan kaçınan, şehvet ve lezzetlere dalmayacak kadar irade sahibi, Allah'ı ve sıfatlarını bilen mü'min kimsedir (Teftazani, Cezair 2000; s.112). Velilik Allah tarafından bahşedilen bir mertebe olup sâlih amel ve riyazetle elde edilebilen bir derece değildir. Velilik sadece Ehl-i Beyt mensuplarının tekelinde olmayıp tüm Müslümanlara şamildir (Tirmizi, Kahire 2008: I, 81)

Kurtubi tefsirinde velayetle ilgili konuyu Musa-Hızır kıssası bağlamında ele almıştır. Bir velilinin kendisinin veli olup olmayacağını bilme imkanıyla ilgili ihtilafın olduğunu belirten Kurtubi, bir görüşe göre velinin kendisinin veli olup olmadığını bilemeyeceğini, kendisinde görülen harikulade halleri, şeytani bir tuzak olabileceği korkusuyla değerlendirilmesi gerektiğini, bu hallerin mekr ve istidrac kabilinden olma ihtimalinin katı surette kestirilemeyeceğini söylemiştir. Velinin, son nefesini vereceği ana kadar veliliğin bir şartı olan havf(korku) halini yaşaması gerekmektedir (Kurtubi, Beyrut 2006: XIII, 341-342).

İkinci görüşe göre, velinin veli olduğunu bilmesi mümkündür. Birisinin insanlar tarafından veli olarak bilinmesi hususunda ihtilaf yoktur. Dolayısıyla kişinin kendini veli olarak bilmesi mümkündür. Hz. Peygamber sahabileri arasından aşere-i mübeşşerenin durumunu önceden haber vermiş, ama bu durum onları havf sınırlarının dışına çıkarmamıştır. Velilik hususunda başkalarının aynı durumda olması mümkündür. Veli kimsenin mal mülk, çoluk-çocuk sahibi olması yadırganacak bir husus değildir. Çünkü sahabe-i kiram hem veli hem de mal-mülk sahibi kişilerdir. Bu hakiki velinin mal-mülk sahibi olabileceğine kâfi delildir. Aksini savunanlara yeterli bir hüccettir (Kurtubi, Beyrut 2006: XIII, 342).

Kurtubi veliliğin mal-mülk olmadan, zahit ve fakir bir hayat sürenlere nasip olabileceğini düşünenlere bunun aksini ortaya koyarak yukarıdaki açıklamayı delil getirmiştir. Böylece veli sadece zahitlerden olur algısını yıkmıştır.

3.3 Keramet

Cömert oldu, cömertçe verdi manasındaki kerume كرم fiilinden türeyen keramet "كرامة" birisine yapılan ikram (İbn Manzur, Beyrut 1999:XII,74)" anlamına gelmektedir. Terim olarak "keramet, peygamberlik iddiasında bulunmadan velinin gösterdiği harikulade olay (Teftazani, Cezair 2000; s.112)" şeklinde tanımlanmıştır. Allah'ın düşmanlarına karşı Müslümanları zafere ulaştırıp düşmanlarını helak etmesi de velilerin kerameti olarak yorumlanmaktadır (Maturidi, Beyrut 2005: IV,86).

Keramet mucize gibi tabiat kanunlarıyla açıklanmayan harikulade, sıra dışı bir olaydır. Mahiyet olarak mucizeden farklı olmasa da meydana geliş şekli bakımından farklıdır. Mucize peygamberlerden, keramet ise onlara ihlasla bağlı olan velilerden zuhur etmektedir. Mucizede peygamber nübüvvet iddiasında bulunduktan sonra inanmayanlara meydan okuyarak mucizesini ortaya koymaktadır. Velinin velilik iddiası olmadığı gibi kimseye meydan okuması da yoktur. Mucize izhar edilirken, keramet zuhur etmektedir (Uludağ, İstanbul 2002: XXV, 265).

Kurtubi keramet konusuna Musa-Hızır kıssasını tefsir ederken değinmiş, sıhhati sübut bulmuş haberlerin ve ayetlerin delaleti üzere evliyanın kerametinin hak olduğunu belirtmiştir. Kerametleri inkarcı, bidatçi, hak yoldan çıkmış fasıktan başkasının inkar edemeyeceğini savunmuştur. Meryem kıssasında geçtiği üzere kendisine yazın kış; kışın yaz meyvelerinin

bahşedilmesi, kendisinin emretmesi üzerine kuru hurma ağacının meyve vermesi (Kurtubi, Beyrut 2006: XIII, 436), yıkılmaya yüz tutmuş duvarın yeniden inşası, geminin delinmesi kerametın açık delilleridir (Kurtubi, Beyrut 2006: XIII, 342).

Hülasa Hızır'dan ve Hz. Meryem'den zuhur eden olağanüstü haller Kurtubi'ye göre kerametlerin inkar edilemeyeceğini göstermekte; bunların keramet addedilmesi onların peygamber olmama şartına bağlanmaktadır.

Sonuç

Tefsirinde bol ve zengin malzeme bulunduran Kurtubi, işari tefsir geleneğinden yeri geldikçe istifade etmiştir. Hayatını Kitab ve sünnetin ışığında yaşayan ve buna uygun sufi bir yaşantı süren Kurtubi, Kitab'a ve sünnete uymayan sufi davranışları reddetmekle yetinmeyerek, onları eleştirmiştir.

Kurtubi, işari tevilin sıhhat şartını, zahiri anlama ters düşmeyecek şekilde olmasına, yorumun kabulünü de bu esasa uygun olmaya bağlamış; işari yorumu, beyani tevil sistemin mihengine vurmuştur

Kurtubi veliliğin mal-mülk olmadan, zahit ve fakir bir hayat sürenlere nasip olabileceğini düşünenlere bunun aksini iddia ederek Kitab'a ve sünnete uygun bir yaşam sürenlerin veli olabileceğini ortaya koymuştur. Böylece veli sadece zahitlerden olur algısını yıkmıştır.

Kurtubi keramet konusuna Musa-Hızır kıssasını tefsir ederken değinmiş, sıhhati sübut bulmuş haberler ve ayetlerin delaleti üzere evliyanın kerametinin hak olduğunu belirtmiştir. Kerametleri ancak, inkârcı, bidatçi, hak yoldan çıkmış fasıkın inkâr edeceğini savunmuştur.

KAYNAKÇA

- Ateş, Süleyman, *İşari Tefsir Okulu*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1998.
- Bel'am, Miftah Senusi, el-Kurtubi, *Hayatuhu ve Eseruhu'İlmiyye ve Menhecuhu fi't-Tefsir*, Menşurat Camiatu Karyonus, Binğazi 1998.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Tarihi*, İFAV Yayınları, İstanbul 2006.
- Gördük, Yunus Emre, *Tarihsel ve Metodolojik Açından İşari Tefsir*, İnsan Yayınları, İstanbul 2013.
- Gülşen, Ekrem, *Kurtubi Tefsirinde Esbab-ı Nüzul*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniv SBE, Sakarya 2002.
- Hıfni, Abdulmun'im, *el-Mu'cemu's-Sufiyye*, Daru'l-Mesire, Beyrut 1987.
- İbn Manzur, Muhammed b. Mukerrem, *Lisanu'l-Arab*, thk. Muhammed Abduvehhab- Muhammed el-Saduk, Daru İhyai Turasi'l-Arabi, Beyrut 1999.
- Kasbi, Mahmud Zalat, *el-Kurtubi ve Menhecuhu fi't-Tefsir*, el-Merkezu'l-Arabiyy li's-Sekafeti ve'l-Ulum, Beyrut ty.
- Kelabazi, Ebu Bekr Muhammed b. İshak, *et-Tearruf li Mezahibi Ehli't-Tasavvuf*, Mektebetu Hanci, Kahire 1994.
- Kurtubi, Ebu Abdillan Muhammed b. Ahmed, *el-Cami li Ahkami'l-Kur'an*, thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Turki, Muessesetu'r-Risale, Beyrut 2006.
- Kurtubi, Ebu Abdillan Muhammed b. Ahmed, thk. Sadık b. Muhammed, , *et-Tezkire fi Ahvali'l Mevta ve Umuri'l-Ahire*, Mektebetu Daru'l-Minhac, Beyrut 1425h.

- Kuşeyri, Ebu'l-Kasım Abdulkerim b. Hevazin, *er-Risaletu'l-Kuşeyriyye*, thk. Abdulhalim Mahmud-Mahmud b.Şerif, Daru's-Şa'b, Kahire 1989.
- Kuşeyri, Ebu'l-Kasım Abdulkerim b. Hevazin, *Letaifu'l-İşarat*, thk. İbrahim Besyuni, Daru'l-Kutubi'l-Arabi, Kahire trs.
- Mahalli, Celaluddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Bedru't-Tali' fi Halli Cem'i'l-Cevami'*, thk. Murtada Ali b. Muhammed, Muessesetu'r-Risale, Beyrut 2005.
- Maturidi, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, *Te'vilatu Ehli's-Sunne*, thk. Mecdi Basellum, Daru'l-Kutubi'i-İlmiyye, Beyrut 2005.
- Mehdi, Ebu Cude Muhammed Ebu'l-Yezid, *el-İtticahu's-Sufi İnde Eimmeti Tefsiri'l-Kur'ani'l-Kerim*, ed-Daru'l Cuveydiyye, Kahire 2007.
- Öztürk, Mustafa, *Tefsirde Batınlık ve Batını Te'vil Geleneği*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Rağıb el-İsfahani, el-Huseyn b. Muhammed, *el-Mufredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Seyyid Keylani, Daru'l-Marife, Beyrut Trs.
- Rumi, Fehd b. Abdırrahman, *İtticahatu't-Tefsir fi Karni'l-Rabi' Aşer*, Muessesetu'r-Risale, Beyrut 1997.
- Serrac, Ebu Nasr Abdullah b. Ali, *el-Luma'*, thk. Abdulhalim Mahmud-Abdubaki Surur, Daru'l-Kutubu'l-Hadise, Mısır Trs.
- Şatıbi, Ebu İshak İbrahim b. Musa, *el-Muvafakat*, Daru İbn Affan, Suudi Arabistan 1997.
- Şimşek, M. Sait, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul 2016.
- Teftazani, Sa'duddin Mes'ud b. Ömer, *Şerhu'l-Akidetu'n-Nesefiyye*, thk. Mustafa Merzuki, Daru'l-Hedy, Cezair 2000.
- Tirmizi, Hâkim Ebu Abdillâh Muhammed b. Ali Hasen, *Nevadiru'l-Usul fi Ma'rifeti Ehadisi'r-Resul*, Mektebetu'l-İmam Buhari, Kahire 2008.
- Uludağ, Süleyman, "İşari Tefsir", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII/425.
- Uludağ, Süleyman, "Keramet", *DİA*, İstanbul 2002, XXV/265.
- Zehebi, Muhammed Huseyn, *et-Tefsir ve'l-Mufessirun*, Mektebetu Vehbe, Kahire Trs.